

Nikica J. Strižak¹

Univerzitet u Beogradu

Filološki fakultet

Centar za srpski kao strani jezik

RASPORED ENKLITIKA U NASTAVI SRPSKOG KAO STRANOG JEZIKA

Red reči u rečenici i raspored enklitika ne spadaju u osnovne sadržaje koji se podučavaju na početnim nivoima nastave srpskog kao stranog jezika. Dok je za red reči u celini to sasvim opravdano, kada je reč o rasporedu enklitika smatramo da se on mora temeljnije obrađivati i više uvežbavati već na A nivoima kako bi kasnije usvajanje celog niza enklitika, a naročito položaja enklitika u složenoj rečenici, bilo uspešnije. U radu ćemo opisati neka specifična ponašanja enklitika koja nastavnici srpskog kao stranog treba da imaju u vidu. Analiziraćemo niz grešaka u poznavanju pozicije i rasporeda enklitika zabeleženih na pismenom delu ispita iz srpskog kao stranog jezika i ukazati na veliki nesklad između opšte komunikativne kompetencije u srpskom kao stranom jeziku i osnovnog vladanja ispravnim položajem enklitika. Daćemo predlog spiralne progresije nastavnih sadržaja koji bi mogli olakšati obradu enklitika u nastavi srpskog kao stranog jezika.

Ključne reči: metodika nastave srpskog kao stranog jezika, primenjena gramatika, pedagoška gramatika, enklitike, enklitički niz.

1. Uvod

Morfološka složenost srpskoga jezika u velikoj meri uslovljava izbor gramatičkih sadržaja koji se predaju početnicima u nastavi srpskog kao stranog² jezika. Na početnim nivoima učenja, kada je reč o gramatičkim sadržajima, nesumnjivo dominira morfologija³ i to ostavlja posledice na stepen zastupljenosti drugih gramatičkih nivoa, uključujući i sintaksu.

¹ nikica.strizak@fil.bg.ac.rs

² U ovom radu pod terminom *srpski kao strani jezik* podrazumevamo sve vidove srpskog kao drugog (nematernjeg, zavičajnog) jezika.

³ Pogledati, na primer, opise nivoa znanja srpskog kao stranog jezika na www.learnserbian.fil.bg.ac.rs

Cilj ovog rada jeste opisati specifična ponašanja enklitika relevantna za nastavu srpskog kao stranog jezika, predstaviti greške stranih govornika u slobodnoj pisanoj produkciji koje su se javile tokom ispita iz srpskog kao stranog jezika i izneti predlog o tome kako pristupati ovoj temi u nastavi srpskog kao stranog jezika od najranijih nivoa, prateći načela primenjene (pedagoške) gramatike.

2. O enklitikama iz perspektive srpskog kao stranog

O enklitikama već dugi niz godina pišu i domaći i strani srbisti i serbokroatisti, iz različitih uglova i kroz različite teorijske modele (za detaljan pregled literature videti: Popović 2004: 285–288; Božović 2017).

Znamo da su klitike *defektne* reči koje odlikuje odsustvo prozodijske strukture i morfostintaksička atipičnost (Božović 2017: 74). Enklitike su one klitike koje se prozodijski oslanjaju na reč koja im prethodi, odnosno klitike koje zahtevaju popunjenom poziciju ispred sebe u rečenici (Božović 2017: 76). One ne mogu da stoje na početku rečenice, „a u principu ni iza unutrašnjih pauza; pokazuju anticipativnu tendenciju – tj. tendenciju da se raspoređuju ne iza glagola (sa kojim su leksički, morfološki ili sintaksički vezane), nego iza početka ili bar blizu početka rečenice....; obavezno se raspoređuju iza veznika i sličnih reči (funktora i većine naporednih veznika), što je još jedna manifestacija aniticipativnosti” (Popović 2004: 284).

Pored defektnosti, druga najvažnija osobina enklitika jeste da se, ukoliko ih ima više u jednoj rečenici, grupišu u enklitički niz. „Upravo fenomen enklitizacije u nizu jeste obeležje koje nedvosmisleno definiše i izdvaja enklitičke reči, kako od brojnih drugih prozodijski defektnih reči i partikula koje takođe teže enklitizaciji, tako i od proklitika” (Božović 2017: 78).

2.1 Odnos enklitičke i pune forme zamenice

Poseban podskup unutar enklitičkog niza čine enklitički oblici zamenica. U nastavi srpskog kao stranog zamenice su posebne jer dolaze u najmanje dva lika. Kao i kod svih jezičkih sadržaja koji postoje u dvojnim mogućnostima izražavanja (glagolski vid, padežna i leksička sinonimija, pokretni vokali na kraju reči itd.) tako i kod punog i enklitičkog oblika zamenica u metodici nastave srpskog kao stranog jezika dominiraju dva suštinska pitanja: 1. U čemu je razlika između ova dva oblika? i 2. Kada treba da koristim jedan, a kada drugi? Što je komplikovaniji odgovor na ovo pitanje, to je verovatnoća usvajanja i pravilne upotrebe date kategorije u produktivnim jezičkim veštinama manja.

Za promišljanja nastave i usvajanja srpskog kao stranog jezika naročito su zanimljiva zapažanja Svenke Savić u radu koji se bavi razvojem dečijeg jezika kod monolingvalnih maternjih govornika: „Može se konstatovati da se kod svih

ispitanika enklitička forma pojavljuje ranije od pune forme.” (Savić 1975: 249). Dalje u radu se kaže da kada dete počne upotrebljavati više od jedne enklitike nastaju značajne teškoće u usvajanju pravila o rasporedu tih enklitika u grupi. Dodatno je interesanto što autorka pominje (nažalost ne navodeći primere) da su greške kod dece identične onima koje Braun (W. Browne) konstatuje kod maternjih govornika engleskog jezika koji su učili srpskohrvatski jezik kao strani (Savić 1975: 252).⁴

Podatak da se u dečijem govoru enklitička forma pojavljuje ranije od pune odgovara našem jezičkom osećanju da su enklitičke forme mnogo češće i u govornom i u pisanom jeziku u odnosu na odgovarajuće pune zameničke forme. U korpusu SrWac⁵ potražili smo samo nekoliko oblika zarad potvrde ove tvrdnje i rezultati su veoma ilustrativni.

puni oblik, anotiran kao zamenica	enklitički oblik, anotiran kao zamenica
njemu: 95.275	mu: 379.914
njima: 140.307	im: 335.619
mene: 114.608	me: 259.948
njega: 151.366	ga: 573.783
nju: 43.531	je: 61.593 ju: 28.658

Tabela 1: Zastupljenost punih i enklitičkih oblika zamenica u korpusu SrWac

Nesumnjivo su frekventniji enklitički oblici zamenica, a opet se u nastavnoj praksi i udžbeničkoj literaturi uglavnom uvode paralelno sa punim oblicima ili čak nakon njih, iako je distribucija jednih i drugih u rečenici sasvim različita.

Smatramo da je od početnih nivoa potrebno insistirati na enklitičkim oblicima zamenica kao neutralnim i uobičajenim, a upotrebu punih oblika tretirati kao specijalne situacije, uz objašnjavanje pragmatičkog ili sintaksičkog konteksta koji bi zahtevao njihovu upotrebu.

⁴ Iako Savić ne navodi na koji rad se odnosi njen komentar, pretpostavljamo da je reč o radu *Serbo-Croatian Enclitics for English-Speaking Learners* koji je originalno objavljen u zborniku *Kontrastivna analiza engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika I* (ur. Rudolf Filipović, 1975), a zatim i preštampan u *Journal of Slavic Linguistics* 12 (2004) odakle je i dostupan na: https://conf.ling.cornell.edu/browne/Enclitics_for_English.pdf

⁵ Opis korpusa i link do onlajn verzije dostupan na:

<https://reldi.spur.uzh.ch/blog/serbian-web-corpus/>

2.2 Specifičnosti enklitike JE

Treće lice jednine pomoćnog glagola *je* „jedina [je] među štokavskim enklitikama koja se realizuje svojom osnovom u klitičkoj formi, a ne nastavačkim delom” (Božović 2017: 84). U *Normativnoj gramatici srpskog jezika* istaknuto je da oblici *je* i *bi* mogu stajati na početku upitne rečenice (Piper i Klajn 2013: 450), što je suprotno osnovnom pravilu da enklitike ne mogu stajati na početku rečenice. Dok ta pozicija oblika *bi* ne odstupa od ostalih oblika iz paradigme glagola *biti*, (možemo reći *Bi li on došao?*, ali i *Biste li vi došli? Bi li ti došao?* itd.) sa oblikom *je* to nije slučaj. Ne možemo reći **Ste li vi došli?*, **Si li ti došao?*, ali možemo *Je li on došao?* Takođe, ne možemo ovu pravilnu rečenicu u perfektu na isti način reći u futuru **Će li on doći?* (up. Vuksanović 2005: 19). Čim postoji neka prepreka, tačnije neko odstupanje u iskazivanju iste rečenice u različitim glagolskim vremenima, to treba posebno uvežbavati sa nematernjim govornicima.⁶ Ovo posebno važi za jezičke sadržaje koji su frekventni, što pomoćni glagol *je* svakako jeste. Popović o obliku *je* i oblicima *bih*, *bi* itd. kaže da „ne samo što su akcentovani nego i po svom rasporedu (inicijalna pozicija) odudaraju od enklitika, a slažu se u ovom slučaju sa ortotoničkim oblicima pomoćnih glagola” (Popović 2004: 285).

2.3 Specifičnosti futura I

Dvojako pisanje oblika futura I kod glagola sa infinitivom na –ti i dileme o strukturi futura I u srpskom jeziku (Đurović 2017, Stakić 2017) povezane su sa pitanjem usvajanja položaja futurskih enklitika. „Pisanje futura nešto je složenije. Naime, njegovi delovi pišu se rastavljeno ako se pomoćni glagol (*ću*, *ćeš*...) nalazi ispred infinitiva na –ti: *ja ću kupiti*, *ti ćeš tresti*, a sastavljeno kad je pomoćni glagol iza takvog infinitiva: *kupiću*, *trešćeš*. Futurski oblici glagola na –ći uvek se pišu odvojeno, bez obzira na redosled njihovih delova: *ja ću naći i naći ću*, *on će poći i poći će*” (Dešić 2015: 106).

Sa aspekta nastave srpskog kao stranog jezika možemo reći sledeće: perfekat se uči pre futura I,⁷ te je tako usvajanje pozicije pomoćnog glagola u rečenicama u perfektu prvi sistemski korak u ovladavanju enklitikama. Kod glagola na –ći u futuru I nema razlike u odnosu na perfekat, uključujući i upitne rečenice. Tehnika postavljanja pitanja u futuru glagola na –ći paralelna je tom postupku u perfektu.

Došli **smo** juče. Doći **ćemo** sutra.
Kada **ste** došli? Kada **ćete** doći?

⁶ Takav je slučaj sa odričnim oblikom glagola *imati* i zato su česte greške **Nemao sam* i **Nemaću*, prema pravilnom *Nemam*.

⁷ Nije nam poznat udžbenik za srpski kao strani jezik niti program rada u kojem redosled uvođenja glagolskih vremena nije prezent – perfekat – futur I.

Međutim, u pisanju⁸ futura I kao jedne reči (koje je moguće kod glagola na –ti) nalazi se *skrivena enklitika* koju je u pravljenju pitanja potrebno „otkriti” i pravilno pozicionirati.

Učili **smo** juče. Uči**ćemo** sutra.
Kada **ste** učili? Kada **ćete** učiti?

Ovo se u obradi futura I mora posebno uvežbavati jer strancu nije intuitivno jasno da nije moguće *Kada učićete? tim pre što je u prezentu upravo takav red reči – Kada učite?

Dakle, kao predavači, ali i kao ispitivači, treba da imamo u vidu da je inverzija u upitnim rečenicama sa glagolima na –ti u futuru I teža od inverzije glagola na –ći.

3. Metodički pristup enklitikama u nastavi srpskog kao stranog jezika

Programom⁹ je predviđeno da se enklitike usvoje zaključno sa B1 nivoom i to sledećom progresijom: nivo A1 – U rečenici pravilno pozicionira pomoćne glagole; nivo A2 – Poštuje distribuciju enklitičkih oblika glagola i eventualno jedne zamenice u rečenici; nivo B1 – Prebacuje rečenice iz direktnog u indirektni govor. Iz prakse, a i iz istraživanja sprovedenog za potrebe ovog rada, znamo da su greške u redu reči u rečenici česte i na C nivoima znanja.

Za potrebe ove analize zanimao nas je samo onaj deo ispita (nivoa B1, B2, C1 i C2)¹⁰ kojim se ispituje slobodna pisana produkcija. Pri izboru nivoa pratimo prethodno istraživanje (Krajišnik 2000: 262) o upotrebi enklitika kod stranih govornika. U vežbama višestrukog izbora ili drugim vrstama zatvorenih pitanja na višim nivoima znanja najčešće nema grešaka kada je reč o rasporedu enklitika, što nam potvrđuje ono što znamo iz prakse – gramatička se pravila mogu *naučiti*, ali znatno teže se mogu *trajno usvojiti* tako da se pravilno *primenjuju* u produktivnim jezičkim veštinama, tj. u spontanom pisanju i govoru.

3.1. *Spiralna progresija nastavnih sadržaja koji podrazumevaju enklitike*

Analiza grešaka zabeleženih na ispitima potvrdila je da se enklitike moraju obrađivati *spiralno*, odnosno da se na njih tokom nastavnog procesa stalno mora vraćati. *Spiralno* ili ciklično podučavanje se definiše kao „sistematsko vraćanje

⁸ Mi ovde pratimo stavove Nikolića (iznete u radu Stakić 2017: 166) i Stakića (Stakić 2017: 172) koji zastupaju stanovište da je futur I uvek složen glagolski oblik bez obzira na to kako se piše.

⁹ Tačnije već pomenutim opisom nivoa znanja srpskog kao stranog jezika koji su dostupni na sajtu Centra za srpski kao strani jezik.

¹⁰ Važno je napomenuti da kandidati sami odlučuju koji će nivo polagati te da je u slučaju inoslovenskih kandidata prijavljeni nivo često značajno viši od realnog. Do pogrešne procene dolazi zbog visokog stepena razumevanja srpskog jezika, ali razumevanje (izgovorenog ili napisanog teksta) ne podrazumeva posedovanje istog nivoa produkcije (ni usmene ni pisane).

na isti materijal uz sve šira i dublja objašnjenja i uvežbavanja”¹¹ (Martin 1978: 151). Položaj i raspored enklitika sapada u one sadržaje koji su izuzetno pogodni za spiralnu obradu. Daćemo predlog te spiralne progresije ilustrovan zabeleženim greškama.

1. Položaj glagolske enklitike u prostoj rečenici

1a. Glagol JESAM – prvi susret stranaca sa ograničenjem u redu reči u rečenici.

B2: Dobar dan, sam učitelj ruskog jezika. Sam odgovoran i stalno trudim se da naučim nešto novo.

1b. Present reflektivnih glagola koji se zapravo uvodi vrlo rano glagolom ZVATI SE

B1: Kako njena mačka se zove?

1c. PERFEKAT i FUTUR I

B1: Juče došao sam. Mi doći ćemo sutra.

C1: Sledećeg meseca Beograd biće povezan sa Nemačkom jednom novom linijom.

Kada je reč o futuru I veliki broj rečenica sa greškama upravo ovog tipa beleži Biljana Babić i napominje da „i pored gramatički pravilnog oblika, rečenica zvuči stilski neuglađeno, pa bi od samog početka trebalo raditi na otklanjanju takvih nedostataka” (Babić 2021: 116).

Na početnim nivoima se javlja i jedna vrlo upadljiva greška, verovatno kao posledica negativnog transfera iz engleskog jezika. Rečenice tipa *Ja sam.* i *Ja ću.* jedino mogu biti odgovori na pitanje *Ko je...?* odnosno *Ko će...?*, ali stranci početnici će često ove dve konstrukcije koristiti umesto *Jesam* i *Hoću*, u primerima tipa:

A: Da li si išao na fakultet juče?

A: Treba da ideš na fakultet sutra.

B: *Ja sam.

B: *Ja ću.¹²

2. Redosled enklitika unutar enklitičkog niza i položaj enklitičkog niza u prostoj rečenici

2a. Perfekat povratnih glagola predstavlja početak građenja enklitičkog niza. Tema povratnih glagola u nastavi srpskog kao stranog prevazilazi okvire ovog rada, ali svakako zaslužuje pažnju istraživača (up. Miličević 2008).

2b. Futur povratnih glagola

¹¹ U originalu: “...systematic revisiting of the same material with increasingly broader and deeper explanations and practice” (prevod je naš).

¹² Ove vrste grešaka se teško mogu pronaći u pismenim ispitima jer je reč o iskazima koji se uvek javljaju unutar dijaloga, kao odgovor na postavljeno pitanje, ali su u usmenoj produkciji i neformalnoj pisanoj komunikaciji putem moderne tehnologije izuzetno česte.

B1: Kada se videćemo?

2c. Lične zamenice u dativu, akuzativu i genitivu.

B1: Moji roditelji mi su rekli...

Zubar je ga pitao...

B2: Ovo iskustvo je me naučilo mnogo.

3. Položaj enklitike/enklitičkog niza u složenoj rečenici

U ovoj kategoriji je zabeleženo najviše grešaka. Jak negativni transfer intenzivno ometa usvajanje enklitika kod slovenskih govornika u čijem L1 ne postoje enklitike. U nastavi srpskog kao stranog u inoslovenskom kontekstu se nastavi enklitika mora posvetiti posebna pažnja i mnogo vremena. Ukoliko se prethodni koraci usvoje, sa složenim rečenicama ostaje da se usvoji činjenica da jedna (komunikativna) rečenica može imati *više drugih mesta* te da se ta druga mesta identifikuju i da se (prethodno stabilno izgrađeni) enklitički niz pozicionira na njih. Naravno, posebna pažnja se poklanja veznicima koji ne dozvoljavaju enklitiku iza sebe, tim pre što su oni izuzetno frekventni. Primeri koji slede pokazuju koliko poznavanje pozicije enklitike može kasniti za opštim znanjem srpskog jezika.

B1: Mislim da vi znate da mašina za veš se nalazi u kupatilu.

Pišem ti pismo zato što dugo se nismo videle.

Treba da javite se na mejl.

B2: Ne postoji drugi posao koji mogla bih da radim.

Ova knjiga ima veliki značaj i nadam se da nikada neću je zaboraviti.

Motivisana sam jer sviđa mi se ovaj posao.

Nadam se da grčki jezik će biti veoma interesantan za studente.

Planeta zemlja je naša kuća i je jedina.

C2: Zato kažu da se čega pametan stidi, time se lud ponosi.

3.2. Šematski prikazi enklitičkog niza kao nastavni materijal

Kada je reč o šematskom, formulaičnom prikazu rasporeda enklitika unutar enklitičkog niza i pozicije enklitičkog niza unutar rečenice, polazimo od tabelarnog prikaza Popovića (2004: 290), koji koriste i Stipčević (up. Lektorske vežbe 2015: 32) i Božović (2017: 94) koji u istom radu naglašava da takav niz „empirijski u jeziku ne postoji, već je reč o idealizovanoj aproksimaciji i apstrakciji” (Božović 2017: 96). Jezikom glotodidaktike i primenjene gramatike rečeno – tako predstavljen enklitički niz nije dovoljan za postizanje trajnog znanja. Potrebno ga je preraditi tako da odgovara realno mogućim rečenicama. A u njima „gramatičkih ili sintaksičkih enklitika u užem smislu može biti najviše četiri u konkretnom iskazu ukoliko je rečenica upitna, odnosno tri ukoliko je potvrдна” (Božović 2017: 97).

Prateći principe *pedagoške gramatike* (Noblitt 1972, Dirven 1990, Newby 2000) koja se u oblasti srpskog kao stranog naziva i primenjena gramatika, a odnosi se na „usitnjavanje” gramatike jezika koji se uči i njeno prilagođavanje perspektivi učenika (Martin 1978: 152), za potrebe nastave smo ovaj prikaz sa jedne strane proširili sadržajima koji se u nastavi sa strancima, a naročito sa nefilozima, ne podrazumevaju,¹³ a sa druge strane značajno uprostiti. Izostavili smo celu kategoriju genitivnih enklitika,¹⁴ odvojili smo 3. lice jednine u posebnu tabelu, a sve ostale glagolske enklitke smo nazvali S-Ć-B glagolima.

pozitivna rečenica						
prvo mesto	drugo mesto					
subjekat,	S	Ć	B	mi	me	SE
<i>veliki</i> glagol,	sam	ću	bih	ti	te	
vreme,	si	ćeš	bi	mu	ga	
mesto,		će	bi	joj	<u>je</u>	
količina,	smo	ćemo	bismo	nam	nas	
način...	ste	ćete	biste	vam	vas	
	su	će	bi	im	ih	

Tabela 2: Raspored enklitika u potvrdim rečenicama sa S-Ć-B pomoćnim glagolima

Tabela 2 se može na različite načine varirati, kako koja kategorija dolazi na red za obradu na časovima. Svaki red, a u koloni sa glagolima i svaka kolona, predstavljaju jedan mogući izbor. Poslednja kolona se takođe može obrisati ukoliko predavač proceni da tako treba.

Smatramo da je važno od početnih nivoa navikavati polaznike da prvo mesto ne podrazumeva uvek prvu reč u rečenici, kao i da to prvo mesto nije rezervisano za subjekat.

¹³ Prethodno pomenuti rad prof. Brauna nam je doneo slučajnu, ali vrlo korisnu potvrdu ovakvog pristupa (Browne 2004: 259).

¹⁴ Prevashodno zato što je gotovo uvek u pitanju ista reč kao kod akuzativne enklitike, ali i zato što relativna retkost primera sa genitivnim enklitikama znači da će ih strani govornici na početnim nivoima izuzetno retko stretati (up. Božović 2017: 95).

pozitivna rečenica			
prvo mesto	drugo mesto		
subjekat,	mi	me	JE ili SE
veliki glagol,	ti	te	
vreme,	mu	ga	
mesto,	joj	ju	
količina,	nam	nas	
način....	vam	vas	
	im	ih	

Tabela 3: Raspored enklitika u potvrđim rečenicama sa pomoćnim glagolom JE

Razdvojili smo potvrđne, odrične i upitne rečenice i pokušali da izbegnemo netransparentne termine zamenjujući ih rečima koje nisu termini i čije značenje može biti jasno polaznicima koji ne vladaju opštim gramatičkim znanjima.

Sa pozicioniranjem upitne rečice li u „da li” pitanjima obično polaznici nemaju problema. U postavljanju pitanja mnogo je veći problem već pomenuto pozicioniranje pomoćnih glagola u perfektu i futuru.

pitanje						
prvo mesto	drugo mesto					
Da li	S	Ć	B	mi	me	SE
Kada	sam	ću	bih	ti	te	
Gde	si	ćeš	bi	mu	ga	
Zašto		će	bi	joj	je	
Kako	smo	ćemo	bismo	nam	nas	
Ko.....	ste	ćete	biste	vam	vas	
	su	će	bi	im	ih	

Tabela 4: Raspored enklitika u upitnim rečenicama sa S-Ć-B pomoćnim glagolima

Svesni smo da se prikazane tabele mogu i dalje usitnjavati, ali obim rada ne dozvoljava da navedemo sve moguće šematske prikaze rečenica sa enklitikama u srpskom jeziku već samo osnovne koncepte.

Neophodno je imati na umu da odrični oblici pomoćnih glagola nisu enklitike (nisu *mali* glagoli) i posvetiti dovoljno vremena odričnim rečenicama u nastavi. Transformacija potvrdne u odričnu rečenicu u prezentu uglavnom ne predstavlja posebno težak zadatak, ali transformacija takvih rečenica u perfektu ili futuru I zahteva ozbiljno premeštanje rečeničnih članova koje učenici zapravo ne očekuju. Više ne važi vezivanje pomoćnog glagola za drugo mesto u rečenici, on može biti prva reč u rečenici, a može biti i sasvim desno od enklitičkog niza.

Poslao **sam** ti ga juče. **Nisam** ti ga poslao juče. Juče ti ga **nisam** poslao.

Ja **sam** ti ga poslao juče. Ja ti ga **nisam** poslao juče. Ja ti ga juče **nisam** poslao.

Uz sve to, potrebno je da naši učenici sada zaborave sve ono što su posebno pamtili u vezi sa *malim* glagolom *je* jer to u odričnim rečenicama više ne važi.¹⁵

Video ju **je**. **Nije** je video.

On ju **je** video. On je **nije** video.

5. Zaključak

Metodika nastave srpskog kao stranog jezika otkriva najekonomičnije i najefektnije načine na koje se može naučiti srpski jezik, a da se pritom ne zanemari njegova složena morfološko-sintaksička realnost i time predupredi fosilizacija pogrešnih obrazaca. U tom procesu, manje je važno da nematernji govornici (a naročito nefilolozi) mogu da *opišu* sistem, mnogo je važnije da elemente tog sistema mogu pravilno da *upotrebe*. Da bi se enklitike, same ili u nizu, pravilno pozicionirale u rečenici, neophodno je spiralno vraćanje na njih u toku procesa učenja, sa velikim brojem ponavljanja i bez ignorisanja grešaka na polju rasporeda enklitika od strane predavača i ispitivača počev od A1 nivoa.

Postojeća literatura gotovo dosledno tretira enklitike iz perspektive maternjeg jezika, a iz nastavne prakse srpskog kao stranog znamo da, ukoliko se enklitike obrađuju na isti način kao u nastavi maternjeg jezika, to ne vodi stabilnom usvajanju rasporeda enklitika kod stranih govornika.

Ovaj rad je pokušaj da se pitanje rasporeda enklitika u nastavi srpskog kao stranog jezika otvori kao jedno od važnih, a nedovoljno zastupljenih pitanja u našoj oblasti. Nadamo se da će poslužiti kao polazna osnova za buduća istraživanja posvećena detaljnijim analizama svih enklitika, pre svega onih koje nisu ili su manje obrađene u tekstu ovog rada.

¹⁵ Verbalni mnemonik za ovu otežavajuću okolnost je nastao spontano u učionici: NIJE nije JE, NIJE je NIJE.

Literatura

- Babić, B. (2021). *Unutarjezičke greške u nastavi srpskog jezika kao stranog*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Božović, Đ. (2017). Linearizacija i arhitektura enklitičkog niza. *Anali Filološkog fakulteta*, 29(1), 73–106. <https://doi.org/10.18485/analiff.2017.29.1.5>
- Browne, W. (1974). On the Problem of Enclitic Placement in Serbo-Croatian. *Slavic Transformational Syntax*. (ed. R. Brecht and C. V. Chvany). Michigan: University of Michigan.
- Browne, W. (2004). Serbo-Croatian Enclitics for English-Speaking Learners. *Journal of Slavic Linguistics* 12 (1–2), 249–283.
- Dešić, M. (2015). *Pravopis srpskog jezika (školsko izdanje)*. Beograd: Klett
- Dirven, R. (1990). Pedagogical Grammar. *Language Teaching* 23 (1), 1–18. doi:10.1017/S0261444800005498
- Đurović, S. Morfološki status futura prvog u srpskom jeziku. *Morfologija i morfosintaksa srpskog jezika; Uticaj globalizacije na strukturu srpskog jezika. I*. Beograd: Međunarodni slavistički centar, 2017, 181–190.
- Lektorske vežbe. (2015). Priručnik za srpski jezik kao strani. Beograd: MSC.
- Krajišnik, V. (2000). Problemi sa redom riječi u srpskom jeziku kao stranom (glagolske enklitike). *Slavistika* IV, 261–270.
- Krajišnik, V. i dr. *Opisi za sve nivoe znanja srpskog kao stranog jezika*, dostupni na <http://www.learnserbian.fil.bg.ac.rs/>
- Martin, M. A. (1978). The Application of Spiraling to the Teaching of Grammar. *TESOL Quarterly*, 12 (2), 151–161. <https://doi.org/10.2307/3585606>
- Miličević, M. (2008). Reflexive and Reciprocal Forms in L2 Serbian. *Bosnisch, Kroatisch, Serbisch. B. K. S. als Fremdsprachen an den Universitäten der Welt* (eds. B. Golubović and J. Raecke). Die Welt der Slaven 31. München: Verlag Otto Sagner, 143–154.
- Newby, D. (2000). Pedagogical grammar. *Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning*. London: Routledge.
- Noblitt, J. (1972). Pedagogical Grammar: towards a Theory of Foreign Language Materials Preparation. *International Review of Applied Linguistics* X (4), 313.
- Piper, P. i I. Klajn (2013). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska
- Popović, Lj. (2004). *Red reči u rečenici*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Savić, S. (1975). Psiholingvistika i razvoj govora: usvajanje enklitičkog sistema u srpskohrvatskom jeziku. *Književnost i jezik* 22 (2), 245–266.
- Stakić, M. (2017). Oblici futura I u savremenom srpskom jeziku. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 46 (3), 159–174
- Vuksanović, J. (2005). Mesto enklitike u rečenici. *Jezik danas* 21–22, 19–22.

Nikica Strižak

**ENCLITIC PLACEMENT IN SERBIAN
AS A FOREIGN LANGUAGE TEACHING**

Summary

The paper aims to identify and describe key issues in enclitic placement in Serbian L2 teaching and learning. Being one of the most complex and omnipresent sentence characteristics it takes a lot of time to be properly integrated in Serbian L2 speaking and writing. The goal of the paper is to help teachers and lecturers of Serbian as L2 incorporate enclitics placement rules since the beginners levels.

Key words: enclitic, Serbian as L2 teaching, applied grammar, pedagogical grammar.